

Апышева А.

**ОТУРУКТАШТЫРУУ БОЮНЧА КЫРГЫЗСТАНДАГЫ ИШ ОРГАНДАРЫНЫН
БИРИ БОЛГОН ЖАЙЛОО СОВЕТТЕРИНИН ИШ-АРАКЕТТЕРИ**

Апышева А.

**СОВЕТЫ ПАСТБИЦ И ИХ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ В ПРОЦЕССЕ РАССЕЛЕНИЯ
В КЫРГЫЗСТАНЕ**

A. Apysheva

**TIPS OF PASTURES AND THEIR ACTIVITIES IN THE RESETTLEMENT
PROCESS IN KYRGYZSTAN**

УДК: 958.39

Жайлоо советтеринин негизги милдеттери көчмөн чарбаларды социалисттик нукта кайра куруу, айыл чарба билимин жана көчмөндөрдү отурукташкан жашоого өткөрүүнү пропагандалоо болуп саналган.

В данной статье рассматриваются Советы пастбиц, в основную функцию которых входили: перестройка кочевых хозяйств в социалистическом направлении, повышение сельскохозяйственного образования кочевого населения и проведения пропаганды оседлого образа жизни.

In this article Councils of pastures which main function entered are considered: reorganization of nomadic farms in the socialist direction, increase of an agricultural education of the nomadic population and carrying out promotion of a settled way of life.

Совет бийлиги орногондон кийин, биринчи орунга жаңы бийликти бекемдөө, социалисттик мамлекетти куруу милдети коюлган. Бул милдетти ишке ашырууну эски мамлекеттик аппаратты талкалап, жаңысын куруудан баштоо керек болгон. Жаңы мамлекеттик аппарат, “эксплуататорлордун каршылыгын басуу үчүн жана социалисттик чарбаны калыптандыруу ишинде кеңири эл массасына, дыйкандарга, майда буржуазияга, жарым пролетариаттарга жетекчилик кылуу учун зарыл болгон”¹. Ошентип, советтер өлкөсүнүн аймагында жаңы бийликтин мамлекеттик башкаруу органы болгон Советтерди түзүү, бекемдөө, эскилерин жат элементтерден тазалоо башталган. Туркстанда совет бийлигинин алгачкы айларында областтык жана уезддик бийлик органдарын бекемдөө ишине көңүл бурулган. Болуштуктардагы, селолордогу жана айылдардагы Советтерди түзүү жана бекемдөө иши кадрлардын жетишсиздигине, совет бийлигинин алсыздыгына байланыштуу кечирээк башталган. Бул иштердин баарын бийлик партиясы болгон большевиктер жетектеген.

Совет бийлиги ишке ашырууга киришкен социалисттик кайра куруулардын эң орчундуу маселелеринин бири – агрардык маселе, жер маселеси болгон. Бул маселени чечүү көчмөн жана жарым көчмөн чарбаларды отурукташтыруу маселесин да камтыган. Көчмөн кыргыз чарбаларын массалык түрдө пландуу отурукташууга өткөрүү иши башталганга (1931ж.) чейин, Кыргызстанда көчмөн жана жарым көчмөн чарбаларды отурукташтыруу жараянын түздөн-түз башкарган, көзөмөлдөгөн, ишке ашырган атайын мамлекеттик органдар түзүлгөн

эмес. Көчмөн чарбаларды отурукташтыруу иши жер маселеси менен тыгыз байланышта болгондуктан, социалисттик кайра куруулардын алгачкы жылдарында бул маселе Дыйканчылык Эл комиссариатынын, жер-суу комитеттеринин, Улут иштери боюнча эл комиссариатынын (Наркомнац) жана анын жер-жерлердеги бөлүмдөрү ж.б. иш органдары, ал эми жалпысынан советтик жана партиялык уюмдар аркылуу ишке ашырылган.

Көчмөн жашоодо жашаган кыргыздарда патриархалдык-уруулук мамилелер үстөмдүк кылгандыктан, таптык карама-каршылык, демек таптык аңсезим дээрлик болгон эмес. Көчмөн кыргыз кедейкембагалдары уруу башчылары манаптар менен бирге эле көчүп конуп жүрүшкөн. Ата-бабадан келаткан салтка баш ийишип, жашоолорун өз уруусунан сырткары элестете алышкан эмес. Уруу башчылары, уруу мыкчыгерлери болгон бай-манаптарды сыйлап урматташкан. Аларга каршы чыгууга уруулук каада-салт жол берген эмес. Экинчи жагынан алар бай-манаптардан материалдык жактан да көз каранды болушкан. Мисалы, 1927-1928 - чарба жылында Кыргызстандагы малдардын 60%ы бай-манаптардын колунда болгон². Ошондуктан көчмөн калкта манаптардын таасири, бийлиги күчтүү болгон. 1926-ж. 22-26-майында өткөн Орто Азия партиялык уюмунун кеңешмеси: “Кыргызстанда көчмөн кыргыз дыйкандарынын артта калгандыгына жана караңгылыгына, алардын арасында советтик кызматкерлердин өтө эле аз болгондугуна, көчмөн райондордо улуттук интеллигенциянын жоктугуна, акча товар мамилелеринин начар өнүккөндүгүнө байланыштуу көп жерде манаптардын толук үстөмдүгү сакталгандыгын” белгилеген. Республиканын өкмөтү, партиялык уюмдары көчмөн райондордогу Советтерди бекемдөө, карапайым кыргыз көчмөндөрүн советтик курулушка тартуу багытында көп иштерди жүргүзүшкөн. Мисалы, 1926-ж. акырында Кыргыз өкмөтү көчмөн райондорду советтештирүү боюнча Атайын комиссия түзөт. Аталган комиссиянын сунушу менен 1927-ж. Суусамыр жайлоосунда кантондук аткаруу комитетинин укугуна ээ болгон Жайлоо (көчмөн) Совети түзүлгөн. Ал 15-майдан 15-сентябрга чейин иштеген. 1927-жылдын февраль айында өткөн Кыробкомдун аткаруу бюросунун жыйынында Жайлоо советинин убактылуу Жобосу

¹ Ленин В.И. Полн. собр. соч. т.33. 26-б.

² Резолюции и постановления съездов Советов Киргизии (1925-1937 гг.) – Ф., 1973, С.196.

жана штаты каралган. Жобо 1927-ж. 17-майында бекитилген. Анда: “Суусамыр жайлоосунун жана ага ыктай жайгашкан болуштуктардын аймактарында жашаган калкты административдик, чарбалык жана маданий жактан тейлөөнү камсыз кылуу, революциялык тартипти орнотуу жана калктын турмуш абалын изилдөө максатында кантондук аткаруу комитетинин укугуна ээ болгон жергиликтүү Жайлоо совети уюштурулсун. ... Жайлоо Совети өзүнүн ыйгарым укуктарынын чегинде көрсөтүлгөн аймактагы эң жогорку бийлик органы болуп эсептелет жана ага баш ийген аймактагы бардык болуштуктардын аткаруу комитеттери, айыл кеңештери, ошондой эле ушул аймакта иштеп жаткан бардык кызматкерлер баш иет” деп айтылган³. Жайлоо Советтери өздөрүнүн ишмердүүлүгүн жайлоо шарттарына ыңгайлаштырып иштешкен. Алардын туруктуу борбору болгон эмес жана элдин көчүүсүнө ылайык көчүп жүрүшкөн. Суусамыр жайлоо Советинин структурасы: президиумдан, канцеляриядан, чарба бөлүмүнөн, милициядан турган. Ошондой эле анын дарыгерлик жана ветеринардык пункттары болгон. Жайлоо Советинин курамына юстиция, билим берүү, кооперация ж.б. кызматкерлер да кирип, жалпы 52 адамдан турган. Советтин ишмердүүлүгү 9-10 миң чарчы км ге жайылган. Советтин төрагасы Кыргыз АССРынын БАКынын өкүлү болгон, ал эми анын президиумуна ошол аймактагы кангисполкомдордун өкүлдөрү жана Казакстандын өкүлү кирген. Себеби Казак республикасынын малчылары өздөрүнүн малдарын жайында Суусамыр жайлоосуна алып чыгышкан. Ушуга байланыштуу, Кыргыз АССРынын жана Казак АССРынын өкмөттөрүнүн ортосунда 1927-ж. 20-июлунда келишим түзүлгөн. Келишимге ылайык Казакстандын малчыларына кыргыз көчмөндөрү менен бирдей укукта Суусамыр жайлоосун пайдалануу укугу берилген, ал эми казак тарап, бардык малчылардын социалдык-маданий тейлөөсүнө кетүүчү чыгымдарына катышуу милдетин алган.⁴

Жайлоо советтеринин негизги милдеттери көчмөн чарбаларды социалисттик нукта кайра куруу, айыл чарба билимин жана **көчмөндөрдү отурукташкан жашоого өткөрүүнү пропагандалоо** болгон. Жайлоо советтери кооперативдерди, коллективдүү чарбаларды уюштуруу иштерин жетектешкен, коллективдештирүүнү жүргүзгөн жер комитеттерине жардам көрсөтүшкөн, колхоздордун чарбалык жактан бекемделишине көмөктөшүшкөн. Ошондой эле, Жайлоо Советтери малчылардын курултайларын өткөргөн. Анда, мал чарбасын өнүктүрүү, малдын породасын жакшыртууга окшогон ж.б. орчундуу маселелер каралган. Белгилөөчү жагдай, Суусамырда иштеген Жайлоо Совети биринчи жылы эле жакшы натыйжаларды берген. Ошондуктан, бул тажрыйбаны эске алып, Кыргыз АССРынын БАКынын Президиуму өзүнүн 1929-ж. 22-апрелинде өткөн жыйынында Ош округунда, Нарын жана Каракол

кантондорунда да Жайлоо Советтерин уюштуруу жөнүндөгү чечимин кабыл алган. 1930-ж. Кыргызстанда 14 жайлоо Совети түзүлгөн, ал эми 1931-ж. болсо, Жайлоо Советтери Кыргызстандын бардык жайлоо-жайыттарында уюштурулган.⁵ Кыргызстандын жайлоолорундагы Жайлоо Советтери көчмөн малчылардын арасында социалдык жана маданий-чарбалык иш-чараларды ийгиликтүү жүргүзүүгө, мыйзамдуулукту орнотууга көмөктөшкөн. Ошондой эле, **Жайлоо Советтери бай-манаптардын карапайым көчмөн малчыларга болгон таасирин жоюуда, көчмөн жана жарым көчмөн кыргыз чарбаларын отурукташкан жашоого өткөрүүдө манилүү роль ойногон.** 1933-ж. 19-апрелинде Кырбком мал чарбачылык райондорунда социалисттик түзүлүш бекемделгендигин эске алып, Жайлоо советтерин мындан ары түзүүнүн зарылдыгын жок экендиги жөнүндө чечим кабыл алган.

Кыргызстанда көчмөн жана жарым көчмөн кыргыз чарбаларын массалык түрдө жана пландуу отурукташтырууга өткөрүү өлкөдө индустриялаштырууну, коллективдештирүүнү, өзгөчө туташ коллективдештирүү (1929-ж.) жана маданий революцияны жүргүзүү иштерине байланыштуу башталган. Көчмөн жана жарым көчмөн кыргыз чарбаларын отурукташтырууну тездетүү элдин турмуш абалын жакшыртуу жана маданий деңгээлин көтөрүү, эффективдүүлүгү төмөн натуралдык жана жарым натуралдык чарбаларды жоюуга багытталган реконструкциялоо иштеринин ыкчам темпин камсыз кылуу максатында зарыл болгон. Көчмөн чарбаларды отурукташтыруу татаал жана кең масштабдагы жараян болгондуктан, ал, пландуулукту жана чарбалык, маданий-тарбиялык жана уюштуруучулук багыттагы комплекстүү иш-чаралардын алдын ала жүргүзүлүшүн талап кылган. Ошондуктан, Кыргызстандын көчмөн жана жарым көчмөн калкын отурукташкан жашоого өткөрүү негизинен 1931-ж. башталган. Албетте, бул багытта буга чейин бир топ иштер жасалган. 20-жылдардын аягына карата отурукташууга 42 миң чарба өткөн, бирок, 30- жылдардын башында дагы эле 85 миң көчмөн чарба калган.⁶

Адабияттар:

1. Ленин В.И. ПСС. Т.33, 26-6.
2. Резолюции и постановления съездов Советов Киргизии (1925-1937гг.). - Ф., 1973, с.196
3. К вопросу государственного строительства Советского Киргизстана 1924-1937гг.: Сб. док. - Ф., 1974, с.141

Рецензент: т.ик., доцент Молдокасымов К.С.

³ К вопросу государственного строительства Советского Киргизстана 1924-1937 гг.: Сб. док.- Ф., 1974, С.141

⁴ Ошол эле жерде,... 142-6.

⁵ КРнын БМАсы, ф.21, оп.3, ишкагазы 47, 6.101, 260; оп.6, иш кагазы 149, бб. 15-16.

⁶ История Киргизской ССР. - т. 3, с. 408, 427.